

Science Uzbekistan

INTERNATIONAL CONGRESS ON MODERN SCIENCES-IV

"Global Prospects for Multidisciplinary Research and Education"

CHIRCHIK STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

April 07-10, 2025 / Chirchik, Uzbekistan

CHDPU
CHIRCHIQ DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

UPI

The
Education
University

Excellence in
Learning Innovation

PROCEEDINGS BOOK

Volume-3

Editors

Prof. Dr. Jabbor Usarov

Prof. Dr. Dostnazar Khimmataliev

Mutabar Meylieva

Kibrio Burieva

ISBN: 979-8-89695-061-5

PROCEEDINGS BOOK

Volume-3

Science Uzbekistan INTERNATIONAL CONGRESS ON MODERN SCIENCES-IV

"GLOBAL PROSPECTS FOR MULTIDISCIPLINARY RESEARCH AND EDUCATION"

CHIRCHIK STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

April 08-10, 2025 / Chirchik, Uzbekistan

Based on Order No. 490 of the Minister of Higher Education, Science and Innovation dated
December 27, 2024

Editors

Prof. Dr. Jabbor Usarov

Prof. Dr. Dostnazar Khimmataliev

Mutabar Meylieva

Kibrio Burieva

30.04.2025

by Liberty Academic Publishers, New York, USA

ALL RIGHTS RESERVED NO PART OF THIS BOOK MAY BE REPRODUCED IN ANY FORM, BY
PHOTOCOPYING OR BY ANY ELECTRONIC OR MECHANICAL MEANS, INCLUDING
INFORMATION STORAGE OR RETRIEVAL SYSTEMS, WITHOUT PERMISSION IN WRITING
FROM BOTH THE COPYRIGHT OWNER AND THE PUBLISHER OF THIS BOOK.

© Liberty Academic Publishers 2025

The digital PDF version of this title is available Open Access and distributed under the terms of the
Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) which permits adaptation, alteration, reproduction and distribution for
noncommercial use, without further permission provided the original work is attributed. The
derivative works do not need to be licensed on the same terms.

adopted by Mariam Rasulan

ISBN: 979-8-89695-061-5

CONGRESS ID

TITLE OF CONGRESS

INTERNATIONAL CONGRESS ON MODERN SCIENCES-IV
"GLOBAL PROSPECTS FOR MULTIDISCIPLINARY RESEARCH AND
EDUCATION"

PARTICIPATION

Keynote & Invited

DATE - PLACE

April 08-10, 2025

Chirchik, Uzbekistan

EDITORS

Prof. Dr. Jabbor Usarov
Prof. Dr. Dostnazar Khimmataliev
Mutabar Meylieva
Kibrio Burieva

ORGANIZATION

Chirchik State Pedagogical University
&
İKSAD-Institute of Economic Development and Social Researches

HONORARY BOARDS

Prof. Dr. Gafurdjan Muxamedov (Rector of CHDPU)
Dr. Mustafa Latif Emek (President of İKSAD Institute)

AUTIZM SPEKTRIDA KAMCHILIGI BO'LGAN BOLALARNI DIAGNOSTIKA VA REABILITATSIYA OLIB BORISH

Egamberdiyeva Nigora Azizovna

CHPDU, Pedagogika fakulteti

Maxsus pedagogika kafedrasi o'qituvchisi

<https://orcid.org/0009-0001-1670-7890>

Annotatsiya: Ushbu maqolada autizm sindromli bolalarni to'g'ri tashxislash ishlari, xulq-atvori va umumiy rivojlanishidagi kamchiliklarni bartaraf etish hamda ularni ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli moslashishini ta'minlovchi korreksion-rivojlantiruvchi ishlarni samarali tashkil etish va olib borishning uzviyligini ta'minlash omillari yoritilgan.

Аннотация: В данной статье освещаются факторы обеспечения непрерывности работы по правильной диагностике детей с синдромом аутизма, эффективной организации и проведению коррекционно-развивающей работы, обеспечивающей устранение недостатков в поведении и общем развитии, а также их успешную адаптацию к социальной жизни.

Abstract: This article highlights the factors of ensuring continuity of work on the correct diagnosis of children with autism syndrome, effective organization and conduct of correctional and developmental work that ensures the elimination of deficiencies in behavior and general development, as well as their successful adaptation to social life.

Kalit so'zlar: autizm spektridagi kamchilik, ASB, autizm sindromi, simptom, streotip, diagnostika, bolaning yaqin rivojlanish zonasi, erta aralashuv.

Ключевые слова: дефект аутистического спектра, РАС, синдром аутизма, симптом, стереотип, диагностика, зона ближайшего развития ребенка, раннее вмешательство.

Keywords: autism spectrum defect, ASD, autism syndrome, symptom, stereotype, diagnosis, zone of immediate development of the child, early intervention.

KIRISH.

Autizm butun dunyo bo'yicha tobora global ahamiyat kasb etayotgan muammolardan biri aylanmoqda. Respublika bolalarni ijtimoiylashtirish markazi taqdim etgan ma'lumotga ko'ra, O'zbekistonda ham 200 dan ziyod autizm tashxisi qo'yilgan bolalar ro'yxatga olingan. Lekin hanzug qadar rehabilitatsiyaga jalb qilinmagan, e'tibordan chetda qolayotgan bolalar ham anchaginani tashkil etadi.

Autizm klinik ko'rinishlarining xilma-xilligi, ushbu kasallikning murakkab shakllari mavjudligi, shuningdek, korreksiyalash va tarbiyalash ishlarining murakkabligi autizm sindromini o'rganish nafaqat tibbiy, balki ijtimoiy va dolzarb muammodir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.

Autizm muammosiga ilk bor fransuz tadqiqotchisi J.M.Itar e'tibor qaratib, uni "intellektual mutizm" deb, bu bilan mutizmnining asosiy belgilaridan biri – buzilgan intellektda nutqning rivojlanmaganligi yoki orqada qolishini ko'rsatib o'tdi.

Autizm atamasi (yunoncha. autos-o'zi) 1912-yilda E.Bleyler tomonidan amaliyotga tadbiiq etilib, insonning hissiy ehtiyojlari bilan tartibga solinadigan va real hayotga mos bo'lmagan fikrlashning o'ziga xos turini anglatadi.

Autizm spektrdagi kamchilik - bu haddan tashqari yolg'izlikka intilish, hatto yaqin odamlar bilan hissiy aloqaning buzilishi, xatti-harakatlar va nutqdagi stereotiplar, bir xil turdagi affektiv harakatlarning ko'pligi (qiziqishlar), nutq, muloqot va intellektual rivojlanishining o'ziga xosligi bilan tavsiflanadi.

E.R.Baenskaya va M.M.Liebling erta bolalik autizmi bor bolalarning quyidagi o'ziga xos xususiyatlarini ajratib ko'rsatadilar:

- ❖ hissiy aloqani o'rnatish qobiliyatining buzilishi;
- ❖ xulq-atvorda stereotip, monoton harakatlarning mavjudligi;
- ❖ nutqi rivojlanishida: mutizm, exolaliya, nutq shtamlari, nutqda shaxs son olmoshlarining yo'qligi yoki buzilganligi kabi kamchiliklardir.

Shu sababli, autizm sindromli bolalarni rehabilitatsiya qilish muammosi juda dolzarb hisoblanib, EBA (erta bolalik autizmi) holatlarining 70% dan ko'prog'ida terapevtik va korreksion ishlari olib borilmasa, chuqur nogironlik kuzatiladi.

Autizm sindromli bolalar bilan ishlash ularni jamiyatga integratsiya qilish va muvaffaqiyatli ijtimoiylashtirish maqsadida amalga oshiriladi.

Autizm sindromli bolalar bilan olib boriluvchi korreksion-rivojlantiruvchi ishlarning eng avvalida to'g'ri diagnostik masalalarni hal etish zarur. Autizm spektrida kamchiligi bo'lgan shaxslarning diagnostikasi 4 bosqichda amalga oshiriladi:

I. Indikativ bosqich. Bu bosqichda bolaning eng dolzarb muammolari, buzilishning etiologiyasi o'rganiladi, keyingi diagnostik usullar strategiyasi tanlanadi, moslashuvchan va birlamchi korreksion yondoshuvlar tanlanadi.

Bu bosqichda quyidagi asosiy ish usullari olib boriladi:

1) biografik - hujjatlarni o'rganish va ota – onalar hamda bolaning yaqin qarindoshlari bilan suhbatlar paytida amalga oshiriladi.

2) kuzatish - bola faoliyatining turli vaziyatlarida (u yoki bu mutaxassis tomonidan to'g'ridan-to'g'ri tekshirish paytida, sinfda, o'yinda, yurishda va hokazo) olib boriladi;

3) bola va ota-onalar bilan suhbat.

I indikativ bosqichning to'g'ri olib borilishi natijasida bolaning somatik, asab-ruhiy va psixologik holati, oilaviy tarbiya sharoitlari, bolalar jamoasida moslashish darajasi va potentsial imkoniyatlari, hissiy-ixtiyoriy namoyon bo'lish xususiyatlari, ishchanlik darajasi, charchoq, kattalar va tengdoshlar bilan munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlari to'g'risida dastlabki ma'lumotlarni umumlashtirish mumkin bo'ladi.

II. Bolaning yaqin rivojlanish zonasini chuqur o'rganish va aniqlash bosqichi.

Bu bosqichning asosiy vazifalari quyidagilar hisoblanadi:

- 1) psixik funksiyalarning rivojlanish jarayonlarini o'rganish (diqqat, idrok, xotira, fikrlash, nutq);
- 2) hissiy-ixtiyoriy sohaning xususiyatlarini va motivatsion tayyorgarlikni tahlil qilish;
- 3) shaxsiy rivojlanish xususiyatlarini o'rganish;
- 4) bolaning yoshi va xususiyatlari bilan bog'liq bilim, ko'nikma va malakalarning hajmi va tabiatini o'rganish;
- 5) uy-joy sharoitlarini, oilaviy munosabatlarni va oilaviy tarbiya uslubini o'rganish.

Buning uchun quyidagi asosiy ish usullaridan foydalaniladi:

1) pedagogik eksperiment;

2) psixologik eksperimental usullari.

Bunda ota-onalar uchun standartlashtirilgan psixologik usullar, anketalar va so'rovnomalardan hamda boshqalardan foydalanish orqali amalga oshiriladi.

Bu bosqichni amalga oshirish, olingan natijalarni tahlil qilish va umumlashtirish har tomonlama tahlil qilish, bola bilan ishlashning yagona strategiyasini ishlab chiqish va uni ota-onalar bilan muvofiqlashtirish maqsadida psixologik, pedagogik, logopedik, tibbiy-pedagogik kengashda taqdim etilgan tibbiy xulosalarni tuzishga imkon beradi.

III. Dinamik diagnostika bosqichi. Bu bosqichda autizm sindromli bolalarga aniq tashxis qo'yiladi, individual ta'lim yo'nalishi bo'yicha konkret korreksion ish tizimi yo'nalishini aniqlanadi, rivojlanish dasturining korreksion usullari tahlil qilinadi va o'rganiladi.

Bu bosqichda ta'kidlovchi pedagogik tajriba o'tkazilini, unda o'qitishning individual yondashuvlarini optimallashtiriladi hamda autizm sindromli bolani tarbiyalash va korreksiyalash sohalarini tahlil qilinadi.

IV. Katamnestic ma'lumotlarni o'rganish bosqichi.

Bu bosqichda bolalarning turli vaziyat va shart-sharoitlarga moslashish darajasi baholanadi.

Bu bosqichda bolaning barcha katamnestic ma'lumotlari to'planadi va psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash xizmatining samaradorligini baholanadi.

Amaliy faoliyatda katamnez ma'lumotlariga ko'ra ijtimoiy moslashuv darajasi uchga ajralib turadi:

a) bola maktabda ijtimoiy jihatdan moslashgan, aloqa va o'quv faoliyatida alohida qiyinchiliklarga duch kelmaydi;

b) muloqotda qiyinchiliklarga duch keladi, lekin ularni muvaffaqiyatli yengib chiqadi, ijtimoiy buzilish kuzatilmaydi;

v) o'quv faoliyati va ijtimoiy o'zaro munosabatlarda qiyinchiliklarga duch keladi, psixologik va pedagogik yordamga muhtoj.

MUHOKAMA VA NATIJALAR.

Autizm sindromli bolalarni rehabilitatsiya qilish uchun tibbiy, pedagogik, logopedik, evritmik va boshqa korreksion qo'llab-quvvatlash ishlari mujassamlashgan nostandart yondoshuvlar kerak. Rehabilitatsiya yondashuvlari, birinchi navbatda, stereotipik xatti-harakatlar, nutq, motorika, aqliy va ruhiy zaiflik kabi rivojlanish nuqsonlarni bartaraf etishga qaratilgan bo'lishi autizm spektrida kamchiligi bo'lgan bolalarni ijtimoiylashuviga samarali yordam beradi.

Autizm spektrida kamchiligi bo'lgan bolalar bilan olib boriluvchi metodlar 2 guruhga bo'linadi: asosiy va yordamchi metodlar.

Asosiy metodlar – kundalik hayotda zarur bo'lgan muloqot, ijtimoiy, o'quv, kasbiy, mehnat va boshqa amaliy ko'nikmalarni o'zlashtirishga imkon beradi. Asosiy metodlardan birini qo'llash ta'limni tashkil qilish uchun zarur shartdir, ammo bu har doim ham yetarli bo'lmaydi.

Yordamchi metodlar - asosiy usullarni amalga oshirish uchun sharoit yaratadi, ammo asosiy metodlar bilan birga foydalanilganida samarali natija beradi. Yordamchi metodlar orasida hippoterapiya, delfinoterapiya, xolding, estetik va ergoterapiyasining turli usullari va hatto yoga ham mavjud.

Hozirgi kunda autizm sindromli bolalarni korreksion va rivojlantiruvchi yagona samarali usuli mavjud emas. Muayyan natijalarga bir vaqtning o'zida turli xil korreksion usullarini qo'llash va turli ixtisoslikdagi mutaxassislar guruhini jalb qilish orqali erishish mumkin. Autizm sindromli bolalar bilan ishlashda asosiy rolni ota-onalar egallab, ular oilada maxsus o'quv jarayonini va farzandlari bilan munosabatlarni o'rnatishga tayyor bo'lishlari uchun kerakli bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy fazilatlar tizimini shakllantirishlari zarur hisoblanadi. Ya'ni, autistik bola bilan ishlash ota-onasini tayyorlashdan boshlanib, korreksion ish tizimiga barcha mutaxassislarning aralashuvi bilan amalga oshiriladi.

Autizm sindromli bola bilan korreksion-rehabilitatsiya ishlari imkon qadar erta boshlanishi kerak.

Bolalardagi kamchiliklar qanchalik tez aniqlansa, autizm uchun korreksion ishlarining natijasi shunchalik yaxshi bo'lishiga umid qilish mumkin. Ushbu mavzu bo'yicha birinchi tadqiqot AQShda psixiatriya va xulq – atvor fanlari professori **Salli Rojers** tomonidan 2012-yilda o'tkazilgan. Uning tadqiqoti shuni ko'rsatdiki, erta aralashuv 18 oylik autistik bolalarda miya faoliyatini normallashtiradi. Amerika bolalar va o'smirlar psixiatriyasi akademiasining jurnalida chop etilgan "Autizm sindromli bolalarda miya faoliyati me'yorlashtiruvchi erta xulq-atvor aralashuvi" deb nomlangan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ma'lum bir aralashuv terapiyasini olgan bolalar narsalarga emas, balki yuzlarga qaraganlarida ko'proq miya faoliyatini ko'rsatgan.

Autizm sindromli bolalar bilan olib boriluvchi maxsus tashkil etilgan korreksion-rivojlantiruvchi ishlar boshida albatta, parxezlardan: vitaminlarga boy mahsulotlar iste'mol qilish, ovqatlanish rejimiga rioya etish, glyutensiz, kazeinsiz va soyasiz parhezlarni kiritish, antibakterial va kandidozga qarshi dori vositalaridan foydalanish, immunitet tizimini qo'llab-quvvatlash, organizmdan og'ir metallarni chiqarish kabi metodlar foydalanish yaxshi natija beradi.

Autizm sindromli bolalar bilan ishlash jarayonida tibbiy usullardan foydalanish asosiy o'rinda turadi. ASB bolalar bilan amaliyotda Tomatis usulidan keng foydalaniladi. Shu bilan birga tibbiy usullarga, ya'ni yuqori chastotali terapiya (tovush terapiyasi), miya mikropolyarizatsiyasi (nutq zonalarini rag'batlantirish, aqliy rivojlantirish), biakustik stimulyatsiya, Barok kameralar (kislorod bilan davolash), Gomeopatiya va boshqalar kiradi.

Autizm sindromli bolalar bilan korreksion-rivojlantiruvchi ishlarning psixologik usullari juda xilma-xildir.

Evritmiya - XX asr boshlarida paydo bo'lgan badiiy harakat san'ati. Bu raqs yoki pantomimikaga o'xshash maxsus uyg'un va sinxron harakatlar bilan birlashtirilgan musiqadir. Evritmik harakatlar musiqa jozibasi va nutq malakalari tajribasiga asoslanadi.

XULOSA.

Ta'lim muassasalarida autizm sindromli bolalarni bilish jarayonlarini rivojlantirishga hamda ijtimoiy hayotga moslashishiga qaratilgan korreksion-rivojlantiruvchi ishlar avvalo, yakka tartibdagi mashg'ulotlar tarzida tashkil etiladi. Keyinchalik, bola o'zaro ijtimoiy ta'sirlarga tayyor bo'lgandan so'ng, mashg'ulotlar kichik guruhlarda hamda guruhlarda davom etiriladi. Bu o'z o'rnida bolaning o'z tengdoshlari bilan muloqotga kirishishiga zamin bo'lib, ijtimoiy adaptatsiyaning amalga oshishiga yordam beradi.

Bolalar bilan olib boriluvchi guruhli mashg'ulotlar autizm sindromli bolalarning umumta'lim maktablarida inklyuziv sinflarda ta'lim olishida ko'maklashadi. Bu dolzarb masalalardan biri bo'lib, sababi hozirgi kunda autizm sindromli bolalar maxsus ixtisoslashtirilgan maktablar (intellektual kamchiliklariga ega bolalar uchun)da yoki uy ta'limida tahsil olmoqdalar.

Autizm sindromli bolalar o'z tengdoshlari qatorida ta'lim olishi, jamiyatda o'z mavqeiga ega bo'lishi, har tomonlama shakllanishi va o'zligini namoyon etishida tibbiy, pedagogik-psixologik ta'sirning uzviyligi hamda o'zaro aloqasi katta ahamiyatga ega. Bu ishni amalga oshirishda Sog'liqni saqlash, Maktabgacha va maktab ta'limi, Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar, Yoshlar siyosati va sport vazirliklari hamda mahalla fuqarolar yig'ini va shu bilan birga autizm sindromiga ega farzandni tarbiyalovchi oilalarning birgalikdagi hamkorligi yuqoridagi vazifalarni amalga oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Никольская О. С., Баенская Е.Р., Либлинг М.М. Аутичный ребенок. Пути помощи. М.:Теревинф, 1997.
2. Autizm sindromli bolalar bilan ishlash hozirgi kunning dolzarb masalasi sifatida Egamberdiyeva N.A. Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali 3 (4), 95-100
3. N.A.Egamberdiyeva "Ta'lim klasteri sharoiti – autizm sindromli bolalar nutqini rivojlantirishning innovatsion omili sifatida". INSON FAROVONLIGINI O'RGANISHDA FANLARARO YONDASHUV xalqaro ilmiy konferensiya materiallari. II qism. Toshkent – 2023-yil. 154-158-betlar.

4. N.A.Egamberdiyeva “RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA AUTIZM SINDROMLI BOLALARNI RIVOJLANTIRISH”. “RAQAMLI TA’LIMNING ZAMONAVIY TENDENTSIYALARI VA ULARNI TA’LIM-TARBIYA JARAYONIGA TADBIQ QILISH YO‘LLARI” MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI. 1-TOM. 2023-yil. 278-282-betlar